

5. Концептуални оквир приручника: кључни појмови

Кључни појмови у ЕДЦ/ХРЕ – алати за активног грађанина

Фокусирајући се на појмове, ова књига следи један класичан дидактички приступ грађанском (политичком) и осталим пољима образовања. Појмови су изведени из теорије и обезбеђују когнитивне структуре које омогућују ученицима да уреде нове информације у један смислен систем веза, те их лакше запамте (конструктивно учење). Ово се посебно односи на бројке и чињенице које би ученици иначе требало да науче напамет. Појмови такође помажу код читања новина или слушања вести, јер сваки проблем постаје смислен када се повеже с појмом као што је демократија, моћ, сукоб или одговорност. Појмови су, према томе, неопходни за образовање информисаног грађанина. Али они не дају само структуру когнитивном учењу; они су такође важни за развој вредности и учења вештина. Те везе су приказане у свим целинама ове књиге, што ће касније бити детаљније приказано.

Ученици који су научили да постављају питања вођени кључним појмовима у ЕДЦ/ХРЕ, биће боље оспособљени да раде на новим информацијама и новим проблемима у будућности (целоживотно учење). Учење које се заснива на концептима такође припрема ученике за напредније учење на академском нивоу где се могу срести с теоријама које доносе нове појмове.

Како ученици разумеју и употребљавају кључне појмове?

Мишљење и учење су уско везани са повезивањем конкретног с апстрактним. Појмови су апстрактни, уопштени производи анализе и закључивања. Ученици могу да схвате појмове користећи два приступа, дедуктивни или индуктивни. Дедуктивни приступ почиње концептом представљеним, рецимо, лекцијом или текстом, а затим се примењује се на нечему конкретном, на пример, проблему или искуству. Индуктивни приступ иде у супротном смеру, почиње нечим конкретним и наставља се до апстрактног. Читалац ће приметити да целине у овој књизи генерално следе индуктивни начин.

Кључни појмови у овој књизи се, дакле, развијају из конкретних примера – прича или приказа случајева. Када ученици расправљају о томе шта пример заговара, они траже појам који ће сумирати те уопштене аспекте.

Концепти су алати за разумевање које ученик може да примени на новим темама. Што чешће буду користили одређени појам боље ће га разумети, а линкови и унакрсне везе (когнитивне структуре) ће постати све снажније. Ученици могу да повежу нове информације у оквире разумевања које су већ развили, уместо учења изолованих чињеница напамет.

Како се овај приручник може прилагодити?

Наставне целине описују први од два важна корака учења, прелазећи од конкретног ка апстрактном. Оне нуде алате и подстицаје, остављајући наставницима и ученицима да сами одлуче како да их користе. Ово је други корак од апстрактног ка конкретном. Не разликују се само потребе и интереси ученика – садржаји и материјали. Институционални оквир и образовне традиције такође варирају од државе до државе. Прилагођавање идеја и пројеката приказаних у приручнику локалним или националним приликама – важан је задатак за кориснике.

Наставне теме у овој књизи нуде алате који подржавају политичку писменост, учење вештина и развијање ставова. Они се не односе на проблеме у некој одређеној држави, у неком одређеном тренутку, али читалац ће често пронаћи предлоге за наставнике или ученике за прикупљање материјала који ће повезати наставне целине с контекстима у њиховој земљи. Овде је од пресудног значаја лични ангажман и способност корисника којим се подиже крајњи квалитет и аутентичност датих наставних јединица. Баш као што свака држава развија своју властиту традицију за демократију, укорењену у њену културну традицију и друштвени развој, тако

свака земља мора да развије и своју еквивалентну верзију ЕДЦ/ХРЕ додавањем референци на свој образовни и школски систем, институционални оквир свог политичког система, политичких питања и процеса доношења одлука.

Који су кључни појмови обухваћени у овом приручнику?

Мапа појмова (приказана испод) представљена концентричним круговима, приказује кључне појмове који су обухваћени по наставним темама у овом приручнику.

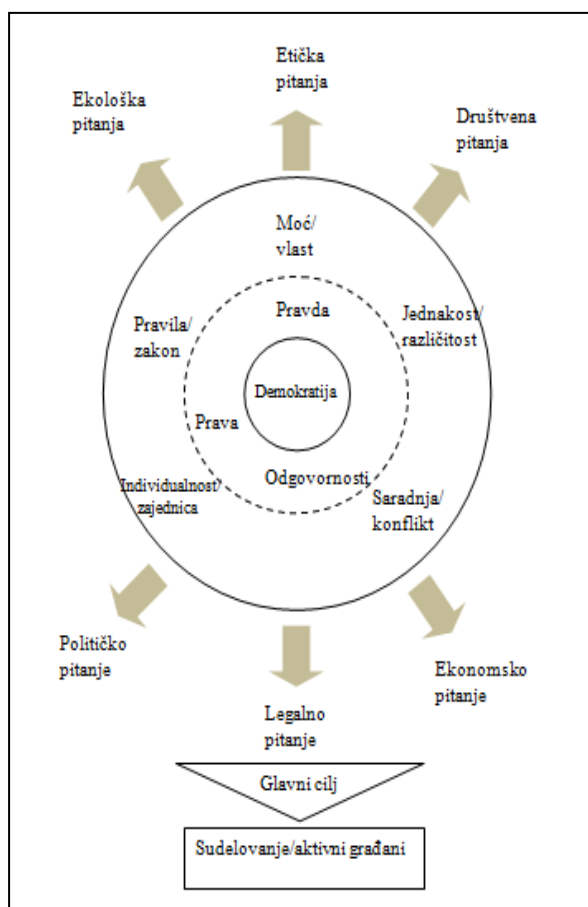
Демократија је у центру мапе да би се показало да је сам појам присутан у сваком контексту ЕДЦ/ХРЕ. Учешће активних грађана у демократском друштву је главни циљ ЕДЦ/ХРЕ, што је и представљено централним местом овог појма.

У следећем кругу су наведена три кључна елемента демократије: права, одговорности и правда. Они се односе на три међусобно зависна и важна услова који су потребни да би демократија била успешна.

Грађанима морају бити загарантована основна људска права која ће им омогућити да учествују у процесима доношења одлука у свом политичком окружењу – то су право гласа, слобода изражавања, слобода медија, једнакост пред законом и право на демократски изабрану власт. Демократија је такмичарска – постоји такмичење интереса, идеја и вредности, а драгоценост добра (нпр. вода, чист ваздух и други природни ресурси) су недовољна. Међутим, могућност доношења одлука, посебно у конкурентним тржишним економијама, неједнако је распоређена, а у друштвима постоји неједнака расподела благостања и шанси у образовању и на послу. Поставља се политичко питање да ли и до које мере треба исправљати резултате економске и социјалне дистрибуције (социјална правда). Грађани могу и треба да користе право на заштиту својих интереса, али ниједна заједница не може опстати ако њени чланови нису спремни да брину једни о другима или за њихов заједнички интерес (принцип одговорности за опште добро). Ова кратка скица показује да појмови „права“, „правичност“ и „одговорност“ не стоје сами за себе, већ су међусобно повезани кроз тензије које ваља уравнотежити и, стога, разумети.

На сличан начин, остали појмови, сложени у спољашњем кругу (правила/закони, моћ/ауторитет и др.), повезани су с овим средишњим појмовима, те међусобно повезани с кључним појмовима, као и са свим осталим, на многе начине.

Стрелице окренуте ка споља значе да се сви ови појмови могу употребити у решавању различитих питања – моралних, социјалних, економских, правних, политичких и еколошких.

Кључни појмови и димензије учења у ЕДЦ/ХРЕ

Кључни појмови су повезани и са темама наставних јединица и са три димензије учења у ЕДЦ/ХРЕ које су већ истакнуте у уводу. Следећа табела приказује како наставне јединице могу да допринесу учењу о, кроз и за демократију и људска права. Табела такође приказује како и због чега су целине груписане под четири наслова која се односе на кључне аспекте ЕДЦ/ХРЕ:

1. Појединац и заједница;
2. Преузимање одговорности;
3. Учествовање;
4. Моћ и ауторитет.

Распоређене под ова четири наслова, наставне јединице овог приручника чине целину. Први део (наст. јединице 1-4) почиње од појединца да би се затим усредредио на друштво – стереотипе и предрасуде, разноликост и плурализам, плурализам и сукоб. Други део (наст. јединице 5 и 6) се бави питањем ко треба да преузме одговорност у заједници. Трећи део (Учествовање) чини 7. наставна целина (Производња новина) као самостална и овај час је најближи активизму у заједници – у овом случају, школској заједници. Коначно, четврти део (наст. јединице 8 и 9) обрађује право, законодавство и политику на општем нивоу и у контексту ђачког парламента.

Груписање наставних целина по кључним аспектима даје наставнику више слободе у планирању наставе. Питања која ученици поставе у једној наставној целини често претходе промени перспективе за претходну или следећу, што наставнику омогућава да боље одговори на потребе ученика. Табела приказује категорије повезане с овим кључним појмовима унутар целина (учење *о* демократији и људским правима). Друга димензија учења о ЕДЦ/ХРЕ, развој демократских ставова и вредности (учење *кроз* демократију), директно је везана за други део – "Преузимање одговорности". Међутим, постоји вредносна димензија у свакој целини, што показује колона „Учење кроз демократију и људска права“. Трећа димензија учења о ЕДЦ/ХРЕ, учење о томе како учествовати у заједници (учење *за* демократију и људска права) такође се појављује у свакој целини, док се седма наставна целина најјаче фокусира на ову димензију.

Припреме за часове обухватају уоквирене текстове о концептуалном учењу. У њима нису објашњени само кључни појмови, већ се уводе и други појмови који су битни за садржај лекције.

Наставна целина бр.	Наслов	Кључни појам у ЕДЦ/ХРЕ	Учење о – кроз – за демократију и људска права		
			„о“	„кроз“	„за“
Први део: Појединац и заједница					
1	Стереотипи и предрасуде. Шта је идентитет? Како доживљавам друге, како други виде мене?	Идентитет Појединац и заједница	Узајамна перцепција Стереотипи Предрасуде Индивидуални и групни идентитет	Промена перспективе	Препознавање и преиспитивање стереотипа и предрасуда.
2	Равноправност. Да ли си ти равноправнији од мене?	Равноправност Дискриминација Социјална правда	Дискриминација у друштву . Равноправност као основно људско право	Уважавање различитости и сличности. Поглед из перспективе жртва дискриминације	Хватање у коштац са ситуацијама дискриминације Морално закључивање
3	Разноликост и плурализам. Како људи могу мирно да живе заједно?	Разноликост Плурализам Демократија	Плурализам и његове границе Једнака права и образовање Заштита слабијих особа или група према конвенцији о људским правима.	Толеранција Акцент на проблемима, а не на људима	Демократска дискусија. Истраживачка дебата. Преговарање
4	Сукоб. Шта радити ако се не слажемо?	Сукоб Мир	Ситуација у којој су обе стране на добитку Жеље, потребе, компромис	Ненасиље	Модел решавања сукоба у шест фаза
Други део: Преузимање одговорности					
5	Права, слободе и одговорности. Која су наша права и како их заштитити?	Права Слободе Одговорност	Основне потребе Жеље Људско достојанство Одговорности и заштита људских права.	Свест о сопственој одговорности.	Идентификовање и решавање кршења људских права.

6	Одговорност: Које врсте одговорности имају људи?	Одговорност	Правне, друштвене и моралне одговорности, улога невладиних организација у грађанском друштву	Морално резонување Решавање дилема (сукоби одговорности)	Преузимање личне одговорности
Трећи део: Учествовање					
7	Разредне новине: Разумевање медија кроз новинарски рад	Демократија Јавно мњење	Врсте штампаних медија Сврха различитих новинских рубрика/одељака	Слобода информисања и изражавања Планирање Заједничко доношење одлука	Преузимање личне одговорности за пројекат
Четврти део: Моћ и ауторитет					
8	Правила и закон. Каква су правила потребна једном друштву?	Правила и закон Држава заснована на владавини права	Сврха закона Грађанско право Криминално право Закони за младе људе Критеријуми за добар закон	Препознавање правичних закона	Уважавање закона
9	Влада и политика. Како би требало управљати друшвом?	Моћ и ауторитет Демократија Политика	Облици владавине (демократија, монархија, диктатура, теократија, анархија). Одговорности једне владе.	Слобода мишљења и изражавања. Критичко мишљење.	Дебата

Појмовна слагалица – модел конструктивистичког учења

Појмовна слагалица се провлачи кроз књигу као лајтмотив. Појављује се на насловној страни сваке целине, са делом који се односи на кључни појам у тој наставној целини као што је приказано на предњој страни.

Девет илустрација је спојено тако да заједно формирају целу слагалицу. Ова слика се може тумачити на различите начине.

Текст на свакој слици јасно приказује појам ЕДЦ/ХРЕ на који је илустратор Пети Вискеман (Peti Wiskemann) мислио. Повезујући девет слика, слагалица указује на то да је девет појмова повезано на многе начине, стварајући смислену целину.

Како год, слагалица оставља утисак да је група кључних појмова у овој књизи комплетна, те да се ниједан елеменат не може изоставити нити додати. Гледајући то из овог угла може изгледати да слагалица шаље погрешну поруку, сугеришући да ниједан дидактички избор није направљен у концептуалном оквиру овог приручника.

Ових девет појмова, наравно, не образује затворени систем теорије или разумевања. Изабрани су јер смо сматрали да су посебно важни и корисни. И други би, такође, били занимљиви, на пример новац, моћ или идеологија.

Настојање да разумемо представља потрагу за значењем, а конструктивизам схвата процес учења као покушај да се креира значење. Ученици повезују нове информације са оним што већ знају и што су већ разумели. Слагалица, према томе, може да се схвати као симбол тога како је значење креирано од стране ученика. Они ће покушати да повежу кључне појмове ЕДЦ/ХРЕ једне с другима. Радећи то, створиће властиту слагалицу у мислима, с различитим везама и сопственим распоредом елемената. Можда ће открити недостатке, те поставити питања која превазилазе мноштво кључних концепата у овој књизи. Њихови резултати ће варирати, а слагалица ће то рефлектовати показујући појмове различитим редоследом од оног приказаног у дијаграму или табели. Могуће је да ће ученици правити грешке док слажу властите слагалице. Због тога би своје резултате требало да поделе у разреду. Ако је потребно, ученик или наставник их исправљају (деконструкција).

Када наставник буде користио овај приручник и припремао наставу, имаће представу о томе како су ови појмови повезани и на који начин би ученици могли или требало да их разумеју.

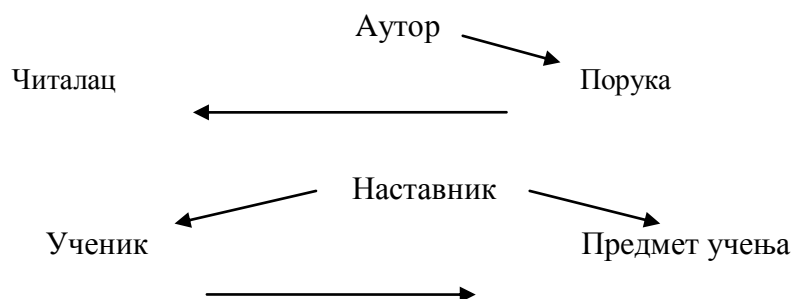
Као што изрека каже, једна слика вреди више од хиљаду речи. Стога, ова слагалица може читаоцу да каже много о кључним појмовима у овој књизи, о импликацијама израде дидактичких избора и о конструктивном учењу.

Слике подржавају активног читаоца (метарефлексија)

Ово поглавље се бави једном апстрактном идејом – концептима (појмовима). На аутору је тежак задатак да своју поруку учини јасном, а читаоцу да је схвати. Ово међусобно искуство аутора и читаоца има доста тога заједничког са сарадњом наставника и ученика. Зато је важно размислити о комуникацији између аутора и читаоца. Стога, још једном користимо индуктивни приступ наглашавајући конкретно, заједничко искуство како бисмо добили општи увид који се може применити на друга подручја, посебно на подучавање и учење.

Истраживање је показало да многи корисници књига више гледају слике и дијаграме него што анализирају текст. Снага слика лежи у њиховој естетској привлачности у нашим мислима и њиховом фокусу на информације. Лоша страна им је да се ове информације преносе невербално. Посматрач може исконструисати идеју у својим мислима која је супротна ауторској намери.

Аутор, читалац и порука образују тространу везу. У овој структури, један елемент увек недостаје из везе друга два. То значи да аутор нема потпуну контролу над поруком коју читалац ствара у својој глави, баш као што ниједан наставник не може да одлучи шта ће ученик запамтити или заборавити на крају. Међутим, ако читалац жели да сазна да ли је његово схватање слике тачно – да ли одговара жељеној поруци аутора – тада би аутор требало да понуди текст који коментарише или објашњава слику.

Занимљиво је упоредити структуру комуникације између аутора и читаоца и наставника и ученика у моделу дидактичког троугла. Постоје структуралне аналогije и значајне разлике.

У оба случаја је присутна тространа структура комуникације, што значи да ниједан елемент или актер не доминира целином. Аутори комуницирају са својим читаоцима путем медија као што је овај приручник. То је обично једносмерна комуникација. Аутор и читалац се ретко лично сретну, те аутор не добија редовну повратну информацију. Аутор нема потпуну контролу над поруком која се јавља у мислима читаоца.

У одељењу, наставник нема потпуну контролу над процесима учења ученика. Међутим, лична веза између ученика и наставника омогућује трајну повратну информацију, а личност наставника је најснажнији медиј у процесу учења.

Гледајући слику, читалац ствара поруку у својим мислима и схвата шта може очекивати док чита текст који је аутор написао. Можда ће читалац увидети да је његово схватање слике потврђено или ће можда искусити деконструкцију или исправку неких елемената. Сlike помажу да се направи дијалог између аутора и читаоца који се одвија у мислима читаоца. Комбинација слике и текста подржава процес читања и размишљања – активног читаоца и мислиоца.

Читање слика је кључна вештина у такозваном информацијском друштву, те би деца и млади требало да увежбају ту вештину. Стога предлажемо да наставник подели ову слагалицу с ученицима. Објашњење слике је задатак наставника али и ученика (оно може бити у виду домаћег задатка). Наставник би је могао употребити како би ученике увео у курикулум који овај приручник нуди, или можда као резиме на крају школске године. Ученици би могли да исеку слагалицу на девет делова и опет је сложе према курикулуму који је створен у њиховим мислима. Делећи личне комбинације и делове слагалице и појмова које они представљају, ученици ће постати свеснији својих властитих начина учења и разумевања.

6. Овај приручник је пример за углед европске сарадње;

Изрази захвалности

Овај приручник, као и читава едиција од шест књига којој припада, одражава један заједнички европски приступ ЕДЦ/ХРЕ који је на добитку захваљујући широкој различитости културних средина. Идеју и прву верзију ове књиге развили смо у Босни и Херцеговини. Бројни едукатори и наставници су учествовали у рецензирању и дискусији. Овај превод на српски језик заснован је на немачком издању (2013) за које је текст темељито редигован и прерађен.

Аутори и уредници овог приручника презентују наставне приступе и традиције у Великој Британији, Белгији, Швајцарској и Немачкој. Док смо припремали измењену верзију, подршку су нам пружили Оулеф Оулафсдоутир (Ms Olöf Olafsdottir) и Сара Китинг Четвинд (Ms Sarah Keating Chetwynd), из Савета Европе, те Сабрина Марунхеду (Ms Sabrina Marruncheddu) и Вилтруд Вајдингер (Dr Wiltrud Weidinger) из Циришког Центра за међународне пројекте у образовању - IPE. Ангела Дул (Ms Angela Doul) из Савета Европе прочитала је нашу коначну верзију. Илустрације Петија Вискемана (Mr Peti Wiskemann) дају значење тексту који се речима не може изразити. Желимо да се захвалимо ауторима, илустратору, рецензентима и лекторима за њихов допринос и подршку. Посебно смо захвални г. Емиру Аџовићу, координатору Савета Европе у Сарајеву, који се бринуо о нама за време свих пројеката везаних за ЕДЦ/ХРЕ. Без његове сарадње од почетка пројекта, ова књига никада не би била написана. Такође желимо да се захвалимо Хедер Курант (Ms Heather Courant) на стрпљењу при организацији путовања, обезбеђивању виза и уговарању састанака. Захвални смо свим нашим партнерима у овом истинском европском пројекту.

Стразбур, август 2007-септембар 2013.

Ролф Голоб (Цирих, Швајцарска)

Петер Крапф (Вајнгартен, Немачка)